

De dood als straf

Voor Tineke

De dood als straf

Vergelding en vergeving in de VS

Joop Bouma

MAZIREL
PERS

De foto's in dit boek zijn gemaakt door de auteur, tenzij anders vermeld.

Ontwerp omslag: ST-DUO

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6456 333 7

e-ISBN 978 94 6456 334 4

NUR 740

© 2024 Joop Bouma, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2024 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.mazirelpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

Inhoud

Inleiding	7
1. De langzame dood van Victor Roberts	27
2. Het monster kwam toch	43
3. Patricia wacht al veertig jaar op vergelding	75
4. Hij die wraak zoekt, moet twee graven delven	105
5. De doodstrafadvocaat die rechter werd	127
6. De Huntsville Routine	161
7. De vele laatste dagen van Antonio James	193
8. ‘...omdat het niemand iets kan schelen...’	227
9. De staat beschermt álle burgers	253
Dankwoord	295
Namenregister	299

Inleiding

Dit is een boek over daders, slachtoffers, advocaten, rechters en aanklagers in doodstrafzaken. En over twijfel en mededogen, wraak, vergelding en vergeving.

De kille cijfers: op dit moment zitten er meer dan 2250 mannen en 50 vrouwen in Amerikaanse dodencellen in afwachting van hun terechtstelling. Soms onschuldig. In de voorbije vijftig jaar zijn er in de Verenigde Staten 197 gevangenen met een doodvonnis vrijgelaten omdat ze ten onrechte waren veroordeeld. Er zijn in die halve eeuw ook twintig terdoodveroordeelden geëxecuteerd voor misdrijven die ze vrij zeker niet hebben begaan.¹ Rechters maken nu eenmaal fouten.

Sinds 1976 zijn in de Verenigde Staten 1583 gevangenen ter dood gebracht, het merendeel (1402) met een dodelijke injectie.² Op de elektrische stoel stierven sinds dat jaar 163 gevangenen, twaalf door het inademen van giftig gas³, drie door ophanging en drie voor een vuurpeloton. De VS is een van de weinige democratische landen waar een mens kan worden gedood na het plegen van een kapitaal misdrijf. Het is een straf die in zijn toepassing wreed en willekeurig is.

Ondanks de internationale weerstand tegen de doodstraf houdt de VS vast aan deze praktijk. Opvallend is dat de voortgaande schending van mensenrechten de vriendschapsrelatie tussen Nederland en de VS nooit serieus in de weg heeft gestaan. De doodstraf is strijdig met twee fundamentele mensenrechten, verankerd

in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens: het recht op leven en het recht op een leven vrij van marteling.

Nederland schafte de doodstraf in 1870 af – ons land was een van de eerste die de doodstraf schrapte voor geweldsmisdrijven. Ruim een eeuw later, in 1983, werd in de Grondwet in artikel 114 in zes woorden bepaald dat ‘de doodstraf niet kan worden opgelegd,’ ook niet meer voor oorlogsmisdrijven. De grondwetswijziging kwam welbeschouwd rijkelijk laat, want 35 jaar daarvoor al tekende Nederland de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens van de Verenigde Naties. Maar deze VN-verklaring is juridisch niet bindend.

Het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM), dat eveneens door Nederland is geratificeerd, is wel bindend. Daarin staat in artikel 2, lid 1: *Het recht van een ieder op leven wordt beschermd door de wet. Niemand mag opzettelijk van het leven worden beroofd, behoudens door de tenuitvoerlegging van een gerechtelijk vonnis wegens een misdrijf waarvoor de wet in de doodstraf voorziet.*

In de tekst van het EVRM wordt de doodstraf dus nog toegestaan in landen met een wettelijke basis voor deze straf. In 1983 en 2002 zijn er echter twee protocollen aan het EVRM-verdrag toegevoegd, waarin de doodstraf zowel in vredes- als in oorlogstijd wordt verboden. Nederland ratificeerde ook deze twee documenten. Nederland voert doodstraf al meer dan 160 jaar niet meer uit – althans niet voor civiele delicten, zoals moord en doodslag.⁴ Het aantal voorstanders van de doodstraf kalft al jaren af.

Met andere Europese staten staat Nederland al decennia hoog in internationale ranglijsten van landen met burgerlijke vrijheden en politieke rechten. Den Haag afficheert zich als internationaal centrum voor vrede en recht. Het is cynisch dat een land dat ook op het internationale toneel de bescherming van mensenrechten bepleit en verdedigt, de doodstrafpraktijk in de VS betrekkelijk zwijgzaam en lankmoedig accepteert.

Om te onderbouwen hoe wreed, willekeurig en buitensporig de doodstraf in de VS is, heb ik dit boek geschreven. Het is weliswaar een pleidooi tegen de doodstraf, maar ik wil het onderwerp van alle kanten belichten: ook daders én nabestaanden van

slachtoffers van moord komen aan het woord. Sommigen van hen kijken decennia na een misdrijf nog altijd reikhalzend uit naar de executie van een dader. Er ligt een wereld van emoties tussen vergelding en vergeving.

Het begin – Victor Roberts

Mijn journalistieke interesse in de doodstraf in de VS begint in 1992 met een bezoek aan Victor Roberts, die dan bijna tien jaar in de dodencel zit in de Amerikaanse staat Georgia. Ik werk dan voor dagblad *Trouw*. Sinds dat bezoek aan Victor Roberts heeft het onderwerp mij niet meer losgelaten.

De aanleiding voor het bezoek aan Victor Roberts is een brief die hij in 1992 stuurt aan *Wordt Vervolgd*, magazine van Amnesty Nederland over mensenrechten. Victor Roberts zoekt contact met Nederlanders die met hem willen schrijven. Uit zijn brief: 'Ik kan heel goed tegen kritiek, tegen correctie, tegen opsluiting, zelfs tegen bestraffing. Maar de stilte, de isolatie, het gebrek aan vergevensgezindheid van de maatschappij, zelfs van de kerken, de geestelijken, de christenen, die dingen zijn meer dan beangstigend, ze zijn slopend.' Met zijn verhaal begint dit boek.

De VS heeft een lange geschiedenis met de doodstraf. Met name sinds de jaren zestig van de vorige eeuw stijgt het aantal terdoodveroordeelden in Amerikaanse gevangenissen sterk. In 1968 zitten er 517 gevangenen in de dodencel, in 1990 zijn het er 2356, tien jaar later 3593. Daarna daalt de populatie naar 3158 in 2010 en naar 2333 nu – door executies.

In 23 Amerikaanse staten is de doodstraf inmiddels afgeschaft, 27 staten executeren nog altijd burgers. Sinds het begin van de zeventiende eeuw zijn in Amerika meer dan 15.000 – legale – executies uitgevoerd, ook van kinderen.

Op de volgende pagina een overzicht van de situatie begin 2024 rond de doodstraf in de Verenigde Staten, per staat en federaal. Bron: Death Penalty Information Center, Washington.

Een leven lang de doodstraf

Terdoodveroordeelden in de VS zitten niet zelden extreem lang in de dodencel. Anthony Graves uit Texas, die de doodstraf kreeg voor een zesvoudige moord die hij niet pleegde, vertelt in een rapport van de Amerikaanse burgerrechtenorganisatie ACLU uit eigen waarneming wat langdurige gevangenschap in strikte afzondering met een mens kan doen. 'Ik zag jongens die hun beroep introkken vanwege de ondraaglijke omstandigheden. Voor zijn executie vertelde een gevangene me dat hij liever doodging dan onder deze onmenselijke omstandigheden te moeten blijven leven. Ik heb mensen gezien die gezond naar de gevangenis

kwamen en krankzinnig deze wereld verlieten, onzin pratend op de executiebrancard.⁵

Graves zat achttien jaar vast, waarvan twaalf jaar in de dodencel. Hij kreeg in die periode twee keer een executiedatum. In 2006 werd hij vrijgesproken. Hij ontving uiteindelijk een schadevergoeding van 1,4 miljoen dollar. Er zijn meer voorbeelden van dwalingen in de Amerikaanse doodstrafpraktijk; enkele gevallen worden in dit boek besproken.

Eenzame opsluiting

Terdoodveroordeelden leven in bijna de helft van de Amerikaanse staten die de doodstraf nog hebben zonder enig voorbehoud in totale afzondering, aldus de Nederlandse advocaat Merel Pontier. Zij is sinds 2020 verbonden aan een advocatenkantoor in Austin, de hoofdstad van Texas. Pontier publiceert in 2021 in een wetenschappelijk tijdschrift een verslag van een onderzoek naar eenzame opsluiting in de doodstrafstaten van de VS.⁶

In slechts drie staten (Californië, South Carolina en Tennessee), met opgeteld 713 personen in dodencellen (2023), worden gevangenen individueel beoordeeld voordat ze in een regime worden geplaatst. In die drie staten worden terdoodveroordeelden als 'gewone' gedetineerden bejegend.

In minimaal twaalf Amerikaanse staten zitten zo'n duizend terdoodveroordeelden in eenzame opsluiting – tien, twintig, dertig, veertig jaar of nog langer. De grootste populaties in isolement zitten in de dodencellen van Florida (313), Texas (192) en Alabama (167).

Terdoodveroordeelden hebben daar vrijwel geen contact met anderen, ze mogen niet werken of een opleiding volgen, ze eten op hun cel en mogen vaak niet deelnemen aan kerkdiensten. Ze zitten 22 tot 23 uur per etmaal op hun cel, vaak zonder daglicht. In enkele staten worden de cellen aan weerszijden van een bewoonde dodencel bewust leeg gehouden om verbaal contact tussen gevangenen te bemoeilijken.

Isolatie van veroordeelden, en niet alleen van gevangenen die de doodstraf kregen, is in de VS aan de orde van de dag. De meeste

dodencellen zijn zo groot als een gemiddelde badkamer: twee bij drie meter. In de cellen staat een stalen bed of is er een betonnen plaat waarop de gevangene slaapt. Er is een stalen toilet en soms een kleine schrijftafel. Het eten wordt op dienbladen door een gleuf in de deur geschoven. Terdoodveroordeelden ontvangen ook het merendeel van hun medische en geestelijke gezondheidszorg door de tralies van hun cel.

Veel Amerikaanse terdoodveroordeelden kunnen familieleden of geliefden nooit aanraken of omhelzen. In de meeste staten geldt een fysiek contactverbod voor terdoodveroordeelden. Bezoekers en gevangenen zijn gescheiden door glas of gaas. Vaak dragen gevangenen kettingen en boeien aan armen en benen tijdens bezoeken.

Virginia, dat in 2021 de doodstraf afschafte, is in mei 2019 de enige staat waar een gerechtshof onherroepelijk oordeelde dat eenzame opsluiting van terdoodveroordeelden een 'aanzienlijk risico' oplevert voor psychologische en emotionele schade. Een jaar daarvoor kwam een lagere rechter in Virginia na een klacht van gevangenen tot de slotsom dat isolatie in strijd is met de bepaling in de Amerikaanse grondwet die 'wrede en ongewone straffen' verbiedt.

Is het humaan om iemand meer dan veertig jaar in isolatie te houden in afwachting van een executie? Het is het één of het ander, maar niet allebei, zou je denken. Het is levenslang óf de doodstraf, maar niet levenslang in isolatie – en vervolgens alsnog de doodstraf. In de VS is dit de praktijk. In een dodencel in Florida zit Bryan Jennings voor een brute moord op een 6-jarige meisje, die hij in 1979 pleegde, inmiddels ruim veertig jaar in afzondering in afwachting van zijn executie.⁷

Zelf zegt Jennings in 2021 over zijn detentie: 'De meeste mensen denken bij eenzame opsluiting dat je in isolatie tussen vier muren zit. Dat is niet zo in mijn gevangenis. Wij leven in een rij van veertien cellen, naast elkaar, met tralies aan de voorkant. Dus ik kan gemakkelijk met mijn buurman praten. Ik kan zelfs praten met de man in de laatste cel, als ik maar hard genoeg

schreeuw. Toch is het eenzaam. Ik zit, met uitzondering van drie uur per week op de binnenplaats, opgesloten in mijn kleine cel. Je hebt geen gesprekken waarbij je elkaar in de ogen kunt kijken. Er is ook geen privacy. Dat gebrek aan privacy beperkt de onderwerpen waar we over praten. Ik verlies hier veel van het menselijke contact. Veel van de informatie die je normaal tijdens gesprekken met elkaar wisselt, zijn non-verbale uitingen, zoals gezichtsuitdrukkingen en gebaren. Het ontbreken van die signalen maakt het moeilijk om echt contact te maken met de mensen. Ik praat tégen hen in plaats van mét hen. Dit heeft een ontmenselijkend effect.'

[Hij vervolgt:] 'Mensen doen het gewoon niet zo goed in isolement voor langere tijd. Na verloop van tijd verliezen we het vermogen sociale banden aan te gaan en zelfs als we later die kans nog wel zouden krijgen, zouden we de vaardigheden missen om nog met anderen in contact te komen. Ik ben hier veel introverter geworden, dan ik vroeger was. Onze cellen zijn zo klein als een parkeerplaats van één auto. Officieel is de manier waarop we zijn gehuisvest geen bijkomende straf. Maar het voelt wel zo.'

Isolatie zoals in de VS toegepast, wordt in Europese landen gezien als een schending van mensenrechten. Europa vindt dat isolatie van gevangenen en psychisch zieken alleen mag worden opgelegd als laatste middel, als er geen andere opties zijn. Het stelselmatig onthouden van prikkels van natuurlijk licht en geluid en van omgang met andere mensen kan leiden tot pijn, desorientatie, concentratieverlies, slapeloosheid en waandenkbeelden.

Geen enkele rechter die de doodstraf oplegt, veroordeelt gevangenen tot isolatie in afwachting van de dag van executie. Terdoodveroordeelden worden evenmin aan isolatie onderworpen vanwege hun gedrag in de gevangenis of omdat ze als gevaar voor het personeel of andere gevangenen worden beschouwd. Zij worden alleen vanwege hun veroordeling tot de doodstraf in afzondering geplaatst. Het zijn de gevangenisautoriteiten die, gesteund door politieke besluiten, bepalen onder welke omstandigheden een veroordeelde wordt vastgezet in afwachting van executie. Daar komt geen rechter aan te pas.

Gemiddeld twintig jaar

Het duurt gemiddeld twintig jaar voordat een doodvonnis tot een executie leidt.⁸ De lange detentie van terdoodveroordeelden heeft een aantal redenen. De beroepsmogelijkheden nemen veel tijd. Maar deze procedures worden verlengd door traagheid en fouten in het Amerikaanse rechtssysteem, door fouten van advocaten, doordat aanklagers ontlastend bewijs buiten het procesdossier houden, door dwalingen van rechters, door tekortkomingen in executieprotocollen – oftewel: door een reeks van systemische zwakheden.

Het is te makkelijk de lange ‘wachtijd’ af te doen als een gevolg van beroepsprocedures die gevangenen zelf in gang zetten. ‘Het systeem’ speelt een grote rol. Los daarvan: de meeste terdoodveroordeelden klampen zich vast aan het leven. Het is daarom goed te begrijpen dat zij elke beschikbare beroepsmogelijkheid benutten.

Daar komt bij dat twaalf staten mét de doodstraf al bijna vijftien jaar geen doodvonnissen meer uitvoeren. Dit komt door een reeks van ontwikkelingen, zoals het afbrokkelen van het draagvlak voor de doodstraf, door politieke verschuivingen in doodstrafstaten en in de federale overheid, maar zeker ook door de beperkte beschikbaarheid van medische stoffen voor dodelijke injecties.

Toen in 1787 de Amerikaanse grondwet werd geschreven kon in doodstrafzaken de tijd tussen veroordeling en executie worden gemeten in dagen of weken. Een eeuw later, in 1890, oordeelt het Amerikaanse Hooggerechtshof dat de lange tijd tussen veroordeling en executie kwellend kan zijn, met als gevolg ‘een immense mentale angst die een verzwaring van de straf met zich meebrengt’. Dat was in een zaak van een terdoodveroordeelde die vier weken op executie moest wachten.⁹ Tegenwoordig is twintig jaar dodencel gangbaar.

Isolatie is een zware vorm van bestraffing die in reguliere gevangenissen volgens internationale regels slechts voor kortere periode mag worden toegepast. Bovendien leven

*Dodencellen in de
Louisiana State
Penitentiary.*

terdoodveroordeelden in een toestand van voortdurende onzekerheid over hun executie. Voor sommige gevangenen leiden het isolement en de angst tot een verslechtering van hun mentale toestand, aldus het Death Penalty Information Center in Washington, dat de Amerikaanse doodstrafpraktijk registreert.¹⁰

Er is onder rechters in de VS al jaren discussie over de vraag of de doodstraf en vooral ook de lange tijd tussen vonnis en executie

niet 'ongewoon en wreed' is en dus in strijd is met de Amerikaanse grondwet. In 2002 is opperrechter Stephen Breyer het oneens met een meerderheidsbeslissing van het Hooggerechtshof in een beroepszaak die een gevangene in Florida (Charles Kenneth Foster) instelt tegen de doodstraf die hem 27 jaar eerder is opgelegd. Foster wil dat de straf wordt omgezet in levenslang. Het hof verklaart Foster niet-ontvankelijk in zijn klacht.

Breyer schrijft: 'Foster heeft een buitengewoon lange opsluiting onder de doodstraf doorstaan, een opsluiting die zich uitstrekt van de late jeugd tot de latere middelbare leeftijd. De duur van deze opsluiting is deels het gevolg van de herhaalde procedurefouten van de staat. (...) Als hij wordt geëxecuteerd, zal Foster, die nu 55 jaar oud is, zowel met de dood worden gestraft als met het feit dat hij meer dan een generatie in de schemering van de dodencel heeft doorgebracht. Men kan zich terecht afvragen of een dergelijke straf niet ongewoon en wreed is.'

De Amerikaanse grondwet verbiedt 'wrede en ongewone straffen'. Daaronder worden onder meer verstaan foltering, opzettelijk vernederende straffen of straffen die te zwaar zijn voor het gepleegde misdrijf. Veel juristen en ook sommige rechters vinden dat de doodstraf als een wrede en ongewone straf moet worden beschouwd ('cruel and unusual'). Het belangrijkste argument tegen de doodstraf is dat fouten in de rechtspleging niet meer kunnen worden hersteld na een executie.

Een zwarte dader hangt

Het ras van verdachte en slachtoffers bepaalt in belangrijke mate mee of de doodstraf wordt opgelegd of niet. Sinds jaar en dag spelen de huidskleur van de dader én van het slachtoffer een grote rol bij de strafbepaling, blijkt uit een overzichtsstudie van het Death Penalty Information Center uit 2020.¹¹

In Louisiana zijn de kansen op een doodvonnis 97 procent hoger voor daders van zaken waarbij het slachtoffer wit is, blijkt in 2011 uit onderzoek.¹² Een studie in Californië toont aan dat degenen die veroordeeld worden voor het doden van witte mensen een ruim drie keer grotere kans hebben op de doodstraf.¹³

Tussen 1976 en 2020 is er in de VS in 296 moordzaken met een zwarte dader en een wit slachtoffer de doodstraf opgelegd. In diezelfde 44 jaar kregen niet meer dan 21 witte daders de doodstraf in een moordzaak met een zwart slachtoffer.¹⁴

Van de huidige populatie in Amerikaanse dodencellen is 41 procent zwart, 14 procent zijn latino's en 42 procent is wit. In de Amerikaanse samenleving liggen de verhoudingen heel anders: 13 procent is zwart, 60 procent is wit en latino's vormen 18 procent van de bevolking.¹⁵ Bij de voltrekkingen van de doodstraf doet zich ook een opvallend verschijnsel voor: er zijn sinds 1977 in de VS 880 witte gevangenen geëxecuteerd tegen 538 zwarte, maar als wordt gekeken naar het ras van het slachtoffer, dan is in 1190 gevallen het slachtoffer wit. In slechts 210 gevallen is het slachtoffer zwart.¹⁶

Tot 2002 kunnen in de VS in 18 van de 38 staten die dan nog de doodstraf hebben, veroordeelden bij wie is een geestelijke beperking is vastgesteld toch ter dood worden gebracht. In dat jaar komt aan die praktijk een einde. Het Amerikaanse Hoogerechtshof bepaalt dan dat het executeren van mensen die zwakbegaafd zijn strijdig is met de Amerikaanse grondwet.¹⁷

Sinds 1976 zijn er in de VS 22 veroordeelden geëxecuteerd die minderjarig waren toen ze hun misdaad pleegden. Pas in 2005 bepaalt het Amerikaanse Hoogerechtshof dat de doodstraf niet kan worden opgelegd aan personen die bij het plegen van het misdrijf nog geen 18 waren. Er zitten in 2005 71 gevangenen in de dodencel voor misdaden die ze pleegden als minderjarige. Tussen 1972 en 2005 zijn er 364 jongeren geëxecuteerd. Een wetenschappelijke studie wijst in 2022 uit dat bij meer dan drie van de vijf doodstrafvonnissen tegen jeugdigen de verdachte niet wit was.¹⁸

George Stinney, veertien jaar én onschuldig

De politiefoto uit 1944 is veelzeggend. Een schooljochie nog. George Stinney is de jongste burger die in de twintigste eeuw in VS wordt geëxecuteerd. Hij is veertien én onschuldig. Stinney wordt ervan beschuldigd twee witte meisjes te hebben vermoord.

Op 16 juni 1944 wordt de jongen op de elektrische stoel in de staat South Carolina gedood. De jury die George Stinney veroordeelt bestaat volledig uit witte mannen. Het enige bewijs tegen hem zijn de verklaringen van drie witte politieagenten die beweren dat Stinney de moorden bekende. Maar van die bekentenis staat geen letter op papier. Zijn familie is niet bij de rechtszaak aanwezig. Pas zeventig jaar na zijn dood, in 2014, draait een rechter Stinneys straf terug, vanwege het gebrek aan verdediging tijdens de rechtszaak en een waarschijnlijk afgedwongen bekentenis.

George Stinney is op 23 maart 1944 gearresteerd op verdenking van de moord op de elfjarige Betty June Binnicker en de achtjarige Mary Emma Thames. Hij wordt al snel opgepakt op verdenking van de dubbele moord. Omdat het gezin Stinney wordt bedreigd – inwoners van het stadje Alcolu wilden hen lynchen – moeten ze hun woonplaats ontvluchten.

Stinneys advocaat gaat tijdens het proces niet in tegen de mondelinge getuigenissen van de politiemensen. Hij maakt ook geen probleem van het gebrek aan tastbare bewijzen. Al met al duurt de hele rechtszaak tegen Stinney, inclusief het samenstellen van de jury, één dag. De jury komt binnen tien minuten tot een schuldigverklaring.

Stinney wordt nog geen drie maanden na de moord op de meisjes terechtgesteld in de staatsgevangenis van South Carolina. Volgens een plaatselijke krant heeft hij zijn laatste dagen in de dodencel doorgebracht, huilend om zijn moeder. Op de dag van de terechtstelling komt hij de executieruimte binnen met een bijbel onder zijn arm, die hij als verhoging gebruikt om op de elektrische stoel te kunnen klimmen. Omdat hij nog zo klein is kost het bewaarders moeite hem goed in de stoel vast te zetten. Ook het gezichtsmasker is te groot voor hem, waardoor dit na de eerste stroomschok afvalt.

Politiefoto van George Stinney na zijn arrestatie op 23 maart 1944.

Het herzieningsverzoek is in 2013 ingediend door drie advocaten. Er zijn documenten opgedoken waaruit Stinneys onschuld zou blijken. In 2014 is het vonnis tegen hem vernietigd.

In 2014 spoort de Britse krant *The Observer* de zus van George Stinney op. Ze is acht als haar broertje wordt opgepakt. Aime Ruffner (77) vertelt de verslaggever dat ze nooit is teruggegaan naar het stadje Alcolu, sinds haar vader daar werd ontslagen bij de houtmolen en haar familie uit de stad werd verjaagd na de aanhouding van haar broertje. 'Ik vervloek die plek. Daar is mijn familie vernietigd en mijn broer vermoord.'¹⁹ Aime was gek op haar oudere broertje, ze volgde hem overal. Hij noemde haar zijn schaduw. 'Ik heb hem nooit meer gezien tot hij in zijn kist lag. Dat zal altijd in mijn herinneringen blijven. Zijn gezicht was verbrand.'

Aime's ouders mogen hun zoon maar één keer bezoeken in de gevangenis, na het proces. 'Mijn moeder huilde en bad,' aldus Aime. 'We wilden dat de waarheid naar buiten kwam. Maar soms als je de middelen en het geld niet hebt, accepteer je de dingen voor wat ze zijn. De National Association for the Advancement of Colored People probeerde de executie te verhinderen, maar het had geen zin. In die tijd gold de regel dat blanken gelijk hebben en zwarten ongelijk.'

Nog maar een paar jaar...

Richard Dieter was jarenlang directeur van het Death Penalty Information Center in Washington, een organisatie die de doodstraf in de VS volgt en administreert. 'Ik denk dat de doodstraf binnen enkele jaren wordt afgeschaft,' zegt hij in 1995, vol optimisme.²⁰

Een volledige afschaffing van de doodstraf in de VS is maatschappelijk gezien in die jaren onhaalbaar, weet Dieter. Tachtig procent van de Amerikanen is dan voor de doodstraf voor moordenaars. 'Als het Hooggerechtshof de doodstraf nu – om deugdelijke redenen – in strijd met de grondwet zou verklaren, dan zou het Amerikaanse volk weleens in opstand kunnen komen. Daar zouden we niets mee opschieten. Maar misschien over enkele jaren, als er weer een paar nieuwe opperrechters worden benoemd? Als het politieke klimaat maar een klein beetje verandert in dit land, dan kán het gebeuren.'

Dieter, 25 jaar lang dé Amerikaanse doodstrafexpert, vestigt zich in 2016 in Maryland als communicatieadviseur. Zijn voorspelling in 1995 is niet uitgekomen. Er zijn enkele nieuwe rechters in het Hooggerechtshof benoemd tijdens het presidentschap van Donald Trump. Dit zijn niet de rechters van wie op korte termijn mag worden verwacht dat ze fundamentele beslissingen zullen nemen over afschaffing of inperking van de doodstraf in de VS.

Neil Gorsuch (sinds 2017), Brett Kavanaugh (2018) en Amy Coney Barrett (2020) zijn conservatieve rechters, ook al zegt Coney Barrett tijdens het verhoor voorafgaand aan haar benoeming tegen de Amerikaanse Senaat dat ze maar één agenda heeft: 'Ik pas de wet toe, ik volg de wet, u bepaalt het beleid'.²¹

Het aantal Amerikaanse staten met de doodstraf is wel geslonken. De zuidelijke staat Virginia is in 2021 de 23ste die de doodstraf afschaft. Volgens het Death Penalty Information Center spelen de Covid-19-pandemie, maar zeker ook het maatschappelijke debat over raciale rechtsongelijkheid in de VS, dat door de *Black Lives Matter*-beweging in gang is gezet, zonder twijfel een rol in de daling van het aantal executies en het aantal opgelegde

doodstraffen. Maar feit is dat de doodstraf nog altijd leeft in de VS én wordt uitgevoerd.

Dieter (in 1995): 'Wij zeggen niet dat mensen die de doodstraf krijgen onschuldig zijn, maar naast die drieduizend terdoodveroordeelden zijn er duizenden anderen die volstrekt vergelijkbare misdrijven begingen en niet de doodstraf kregen. Dat is willekeur. De factor die bepaalt wie de straf wel en wie 'm niet krijgt, heeft alles te maken met de vraag in welke gemeente, in welke staat het zich afspeelt en heeft alles te maken met het ras van de dader en het slachtoffer en of hij geld heeft en hoe goed je advocaat is.'

Richard Dieter blijkt ook 25 jaar later nog optimistisch. Hij is nog altijd actief in mensenrechtenorganisaties. 'Wat ik in 1995 geloofde, en nu nog steeds geloof, is dat de doodstraf in de VS op zijn retour is. Sinds 1995 is het gebruik van de doodstraf hier sterk afgenomen: executies, doodstraffen, het aantal staten met de doodstraf en de steun van het publiek zijn dramatisch gedaald. De doodstraf verdwijnt dus langzaam uit de VS.'²²

De democratische president Joe Biden maakt in 2021 bij zijn aantreden bekend dat hij de federale doodstraf wil afschaffen – in dat jaar zitten er 59 gevangenen in federale dodencellen. Biden zet in juli 2021 hun straf om in levenslang.

Er zijn meer lichtpuntjes. Begin 2021 besluiten de Senaat en het Huis van Afgevaardigden van Virginia tot afschaffing van de doodstraf. Virginia heeft een bijna 400-jarige traditie van grote aantallen executies. Na Texas is Virginia recordhouder terechtstellingen: 113 sinds 1976. Het is de eerste zuidelijke staat die de doodstraf afschaft. Volgens *Time Magazine* illustreert de stap hoe impopulair de doodstraf landelijk gezien is geworden bij het Amerikaanse publiek – ondanks de federale executies die Donald Trump op de valreep van zijn presidentschap nog laat uitvoeren.²³

In 2020 zijn tien van de zeventien executies in de VS vonnissen die in federale strafzaken zijn opgelegd. Nooit eerder zijn er in een jaar zoveel terdoodveroordeelden in opdracht van een president om het leven gebracht. De laatste federale executie onder Trump is op 16 januari 2021, drie dagen voor de inauguratie

van zijn opvolger Joe Biden. Donald Trump is daarmee de eerste Amerikaanse president in de geschiedenis die gevangenen laat doden na (verloren) verkiezingen.

Van Trump is bekend dat hij een fervent aanhanger is van de doodstraf. Nadat in 1989 een vrouw is verkracht in Central Park in New York, plaatst Trump een paginagrote advertentie in *The New York Times* waarin hij oproept vijf aangehouden verdachten te executeren. De tieners blijken later onschuldig. In 2002 bekent een seriemoordenaar dat hij de vrouw verkrachtte, DNA-sporen onderbouwen zijn bekentenis. De 'Central Park Five' zitten jarenlang onterecht vast en krijgen in 2014 een schadevergoeding van 41 miljoen dollar.

Een volledige afschaffing van de doodstraf in de VS ziet Dieter nog niet snel gebeuren. Alleen het Hooggerechtshof kan daartoe beslissen, maar die weg lijkt voorlopig afgesloten door de drie benoemingen van conservatieve rechters tijdens het presidentschap van Trump. 'Het kan tien jaar duren voordat de samenstelling van het Hooggerechtshof opnieuw zo ingrijpend verandert als in de jaren van Trump.' Wel denkt Dieter dat de druk op het hof zal toenemen om de doodstraf af te schaffen.

Afscheid van de doodstraf

In het internationale discours heeft het strafrecht allang afscheid genomen van de doodstraf: geen enkel tribunaal van de Verenigde Naties voor de berechting van oorlogsmisdadigers of dictators kan in de 21ste eeuw nog de doodstraf opleggen. Dat geldt ook voor het Internationale Strafhof. Meer dan 140 landen hebben de doodstraf afgeschaft.

Toch zijn er nog meer dan vijftig landen die de doodstraf op eigen bodem handhaven én uitvoeren. China voert het rijtje aan, met vermoedelijk duizenden executies per jaar – exacte gegevens ontbreken want in dat land zijn terechtstellingen staatsgeheim.

Van de landen die hoog scoren op de VN-welzijnsindex (weinig armoede, goed onderwijs en een goede levensverwachting),

hebben er acht nog de doodstraf: Japan, Singapore, Saoedi-Arabië, Verenigde Arabische Emiraten, Koeweit, Bahrein, Taiwan en het land waarmee Nederland sinds eeuwen zo'n warme band heeft: de Verenigde Staten van Amerika.

Het valt op dat Haagse politici en diplomaten nooit serieus hebben geprotesteerd tegen de doodstrafpraktijk in de VS. Nederland is een land van dominees én kooplieden. Soms gaat poen voor principes. Ook in het doodstrafdossier.

Noten

1. <https://deathpenaltyinfo.org/policy-issues/innocence/executed-but-possibly-innocent> (geraadpleegd op 19 januari 2024). Het Death Penalty Information Center in Washington registreert de Amerikaanse doodstrafpraktijk nauwgezet. Alle cijfers en ontwikkelingen worden op deze website bijgehouden: <https://deathpenaltyinfo.org/>
2. Dit is het aantal executies tot 3 januari 2024. In 1976 eindigde een moratorium op de doodstraf dat volgde op een uitspraak (1972) van Hooggerechtshof van de Verenigde Staten in twee doodstrafzaken in Georgia en Texas. De executies lagen vier jaar stil, nadat het Hooggerechtshof in beide zaken oordeelde dat de doodstraf niet wettig was omdat niet konden worden aangetoond dat iedere burger een gelijke kans had om ter dood veroordeeld te worden in de VS. De doodstraf werd als 'wreed en ongebruikelijk' gekwalificeerd, een term die in de Amerikaanse Grondwet staat bij straffen die niet zijn toegestaan. In de jaren na deze uitspraak namen 37 staten nieuwe wetten aan. Na 1976 werden de executies hervat.
3. Gas is in de VS een weinig gebruikt executiemiddel. Op 25 januari 2024 executeert de staat Alabama voor het eerst een veroordeelde met pure stikstof: Kenneth Smith. Hij kreeg in 1989 de doodstraf voor een huurmoord. De executiemethode door stikstofhypoxie was nooit eerder toegepast. De VN noemde de executie met een nooit eerder geteste methode wreed en onmenselijk. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2024/01/united-states-un-experts-alarmed-prospect-first-ever-untested->

execution (geraadpleegd op 26 januari 2024). Stikstof is in pure vorm dodelijk. Het leidt snel tot bewusteloosheid en overlijden. Drie staten (Oklahoma, Mississippi en Alabama) hebben stikstof inmiddels op hun lijst met executiemiddelen staan als alternatief voor de dodelijke injectie. Sinds 2011 hebben doodstrafstaten grote problemen om aan middelen te komen voor de injectie. Farmaceutische bedrijven willen na klachten van maatschappelijke organisaties niet langer dat hun medische producten voor executies worden gebruikt. Kenneth Smith (58) kreeg de stikstof toegediend via een masker. Hij lag vastgesnoerd op een brancard. In zijn laatste woord zei Smith dat Alabama door de executie met stikstof de mensheid terugzet in de tijd. Tegenstanders van de doodstraf vrezen dat stikstof straks door meer staten zal worden toegepast. De staat Alabama stapte over op stikstof nadat in november 2022 een geplande executie van Smith met een dodelijke injectie mislukte. Bewaarders konden toen geen geschikte ader vinden om het infuus in te brengen.

4. Johannes Nathan (37) uit Sittard is de laatste veroordeelde in Nederland die in 1860 op grond van het gewone strafrecht ter dood wordt gebracht; zie ook het laatste hoofdstuk. De doodstraf op grond van de bijzondere naoorlogse rechtspleging is in Nederland voor het laatst uitgevoerd op 21 maart 1952. In de jaren kort na de Tweede Wereldoorlog zijn er 38 mannen en één vrouw door de Nederlandse staat omgebracht. Er zijn toen door de bijzondere rechtspleging 152 doodstraffen aan oorlogsmisdadigers opgelegd, 39 werden er uitgevoerd.
5. *A Death Before Dying: Solitary Confinement on Death Row*, onderzoek naar isolatie van terdoodveroordeelden in de VS, van de American Civil Liberties Union, juli 2013.
6. *Texas Journal of Civil Liberties and Civil Rights*, vol. 26, herfst 2020: 'Cruel but not Unusual: The Automatic Use of Indefinite Solitary Confinement on Death Row', Merel Pontier (geraadpleegd op 19 januari 2024).
7. Bryan Jennings komt in hoofdstuk 3 uitvoerig aan het woord; zijn misdrijf wordt in hoofdstuk 2 beschreven.
8. *Bureau of Justice Statistics, Capital Punishment, 2021 – Statistical Tables*. In december 2021 zitten geëxecuteerde terdoodveroordeelden in de VS gemiddeld 19,4 jaar in de dodencel. <https://bjs.ojp.gov/library/publications/capital-punishment-2021-sta>

- tistical-tables (Geraadpleegd op 24 januari 2024). In Texas is de gemiddelde tijd tussen vonnis en executie ruim 11 jaar (bron: *Texas Department of Criminal Justice, Death Row Facts 2021*).
9. <https://www.law.cornell.edu/supct/html/1-10868.ZA2.html> (geraadpleegd op 24 januari 2024).
 10. <https://deathpenaltyinfo.org/death-row/death-row-time-on-death-row> (geraadpleegd op 19 januari 2024)
 11. Ngozi Ndulue et al., *Enduring Injustice: The Persistence of Racial Discrimination in the U.S. Death Penalty* ('Duurzame onrechtvaardigheid: de hardnekkigheid van rassendiscriminatie in de VS'), 15 september 2020.
 12. Pierce & Radelet, *Louisiana Law Review*, 2011.
 13. Pierce & Radelet, *Santa Clara Law Review*, 2005.
 14. <https://deathpenaltyinfo.org/policy-issues/race/race-and-the-death-penalty-by-the-numbers> (geraadpleegd op 17 januari 2024).
 15. US Census Bureau Estimates 2019.
 16. Dit zijn de cijfers, onderverdeeld naar ras, van 17 januari 1977 tot en met 23 november 2023. Bron: Death Penalty Information Center, Washington.
 17. In 2002 oordeelt het Amerikaanse Hoogerechtshof (in *Atkins v. Virginia*) met zes tegen drie stemmen dat het executeren van mensen met een verstandelijke beperking het verbod op wrede en ongewone straffen van het Achtste Amendement schendt. Staten kunnen sinds die uitspraak zelf bepalen wie een verstandelijke beperking heeft. In 2014 is die bepaling aangescherpt (in *Hall v. Florida*). Het hof stelt dan drie voorwaarden op waarmee de ernst van de verstandelijke beperking kan worden bepaald.
 18. <https://deathpenaltyinfo.org/news/report-racial-disparities-in-death-sentences-imposed-on-late-adolescent-offenders-have-grown-since-supreme-court-ruling-banning-juvenile-death-penalty> (geraadpleegd op 17 januari 2024).
 19. *The Observer Magazine*, 'George Stinney was executed at 14. Can his siblings now clear his name?' door Karen McVeigh, 23 maart 2014.

20. 'Je hebt je kans gehad', interview met Richard Dieter, *Trouw*, 8 juli 1995.
21. 'Kandidaat-rechter Hoogerechtshof VS Barrett belooft: "Ik heb geen agenda"', *NOS Nieuws*, 13 oktober 2020.
22. E-mail van Richard Dieter, 2 januari 2021.
23. *Why it's so significant that Virginia looks set to abolish the death penalty*, door Madeleine Carlisle, *Time*, 9 februari 2021.